

Posudok
publikácie Viery Kováčovej
Z problematiky archaizmov v slovenských nárečiach
(s osobitným zreteľom na sotácke nárečia severovýchodného Zemplína)

V súčasnej slovenskej lingvistike patrí otázka dynamiky jazyka tak zo synchronného, ako aj z diachrónneho hľadiska k trvalým, a teda aj aktuálnym témam lingvistického výskumu. Je veľmi povzbudzujúce, že nárečia ako jedna z existenčných foriem národného jazyka, obsahujúca vo svojich jazykových štruktúrach vzácne kultúrne dedičstvo, stávajú sa i dnes predmetom intenzívnejšieho vedeckého záujmu, čo potvrdzuje aj predkladaná habilitačná práca Viery Kováčovej.

Naše „klasické“ vedecké bádanie v oblasti nárečovej problematiky narába často s údajmi reprezentujúcimi starší stav ako so „zakonzervovaným“ poznaním, avšak aj s týmito exaktnými poznatkami je možné pracovať nielen s ohľadom na ich tradičnú dokumentárnu výpovednú hodnotu, ale aj so zreteľom na ich novo poňatú synchronno-diachrónnu vývinovú perspektívu. V súvislosti s tým, čo bolo uvedené, možno konštatovať, že autorka predkladanej habilitačnej práce má v primeranej pozornosti obidva spomenuté aspekty nárečového výskumu, teda na základe precízneho zisťovania aktuálneho stavu nárečových štruktúr vyhodnocuje ich poznatkovú hodnotu v širšom kontexte chápania jazykovej dynamiky slovenčiny.

V. Kováčová zamerala svoj výskum na otázky reflexie vývinovej dynamiky v súčasných špecifických nárečových lokalitách, ktoré sú spojené osobitnými spoločnými jazykovými znakmi, preukazujúcimi výrazný archaický ráz. Poukazuje pritom na viacaspektovosť pojmu archaizmus a na nejednotnosť vyskytujúcu sa v doterajšom prístupe k ich chápaniu v odbornej literatúre.

Habilitantka pri budovaní teoreticko-metodologickej základne svojej práce vychádza z osvedčených odborných titulov slovenskej, ale aj českej dialektologickej literatúry, relevantných v príslušnej špecifickej oblasti, pričom veľmi citlivo a účelne spája staršie poznatky s novými prístupmi. Opierajúc sa o uvedenú poznatkovú bázu sústredila sa na teoretické vymedzenie pojmu/termínu *archaizmus*, ktoré je sčasti výsledkom intenzívnejších diskusií zo obdobia 60. rokov minulého storočia, pričom inovatívne využíva jeho konfrontáciu s novšie etablovanými termínmi *rezíduum* a *relikt*. V uvedenej súvislosti dôležitým metodologickým krokom v jej prístupe sa javí rozlišovanie zreteľa národného jazyka a jeho vývinu oproti prihliadaniu na nárečový systém a jeho štruktúru. Možno poznamenať, že autorka v konečnom

dôsledku vďaka tejto konfrontácii spresňuje možnosti chápania jazykových javov označovaných ako nárečové archaizmy. K ďalším teoretickým východiskám práce patrí reflexia niektorých aspektov teórie jazykových princípov, ktoré sa vyvodzujú zo stavby, vývinu a fungovania slovenčiny. A napokon ako jeden zo základných teoreticko-metodologických nástrojov uplatňujúcich sa v habilitačnej práci javí sa využitie pojmovej bázy univerzálnych mechanizmov dynamiky jazyka. V. Kováčová v prieniku spomenutých nástrojov dospela i k vymedzeniu nového termínu *vývinový reliktný archaizmus*.

Autorka, zúročiac svoje doterajšie výskumy jedného z najšpecifickejších slovenských nárečových areálov – sotáckych nárečí, vytypovala tie jazykové znaky, ktoré možno v komplexnosti označiť za vývinové archaizmy reprezentujúce sotácke územie (mäkkostná konsonantická korelácia, prítomnosť vokálov *ä, y*, zakončenie 1. os. sg. *-u*, bilabiálne *ŕ*, existencia duálových foriem). Zároveň však niektoré z nich sleduje z hľadiska výskytu aj v ďalších slovenských nárečových lokalitách, i keď tu nevykazujú taký kompaktný výskyt ako práve v sotáckom areáli. Tým nadobúda jej analýza v uvedených ohľadoch platnosť pre celé slovenské nárečové územie a má podstatný význam pre zovšeobecnenie a explanáciu poznatkov o diachrónej dynamike slovenčiny ako celku.

V habilitačnej práci výrazne prevažuje explanačný postup opierajúci sa o existujúci opis stavu nárečových štruktúr. Habilitantka vysvetľuje vytypované jazykové javy v širších štruktúrnych i vývinových súvislostiach, pričom rozlišuje status dominantného vývinového archaizmu (konsonantická mäkkostná korelácia), príznačného výlučne pre sotácke územie, a ostatných archaických prvkov, ktoré majú spravidla širší teritoriálny výskyt. Na príklade konsonantickej mäkkostnej korelácie najmä pomocou princípu vývinu a princípov ekvivalencie a analógie objasňuje pôsobenie vývinových mechanizmov, ako sú synchronna procesualnosť a diachronna rezultatívnosť, ktoré umožňujú ľahšie pochopiť i vývinový prienik tohto archaizmu z fonologických do morfológických štruktúr nárečia. Podobne možno hodnotiť i explikačné postupy smerujúce k analýzám rozhodujúcich vývinových zmien i súčasného stavu ostatných spomínaných nárečových archaizmov na sotáckom nárečovom území, a to primárne v porovnaní so stavom a vývinovými javmi v ostatných východoslovenských nárečiach. V. Kováčová tak podáva vo svojej práci exaktnú analýzu vytypovaných rezultatívnych ukazovateľov archaickosti, ktoré vníma aj v ich aktuálnom pohybe, pričom zaznamenáva ich čiastočný ústup najmä pod vplyvom zemplínskych nárečí, resp. sčasti aj spisovného úzu. Treba tiež poznamenať, že archaickosť jazykového prvku (myslí sa tu praslovanské východisko) autorka nehodnotí z prvoplánovej synchronnej pozície, ale hľadá hlbšie vývinové súvislosti a dôsledne triedi javy podľa kritéria pôvodnosti.

Prínosom prekladanej habilitačnej práce je vytypovanie výrazných archaických javov prežívajúcich dnes v slovenských, osobitne však v sotáckych nárečiach a súčasne analýza ich aktuálneho stavu, a to aj v porovnaní so starším badaním.

Výsledky prezentovaného výskumu tiež ukazujú, že i v takýchto rezistentných, po celé stáročia pomerne pevne sa udržiavajúcich reziduálnych javoch spôsobuje výraznejšiu eróziu súčasný prudký nárast dominancie netradičných komunikačných sfér podporovaných novými komunikačnými technológiami a rušiacich izolovanosť používateľov tradičných enklávnych jazykových kolektívov. Ďalší nepochybne dôležitý vklad do slovenského nárečového výskumu predstavuje teoretické spresnenie vymedzenia pojmu, resp. termínu *nárečový archaizmus* a jeho produktívna aplikácia pri rozvíjaní témy práce.

K habilitačnej práci nemám žiadne pripomienky, ktoré by bolo potrebné uviesť v texte tohto posudku. Na obhajobe by habilitantka mohla bližšie objasniť vzťah pojmu *príznakovosť* k definícii pojmu *vývinový reliktný archaizmus*.

Predkladaná habilitačná práca prezentuje popri viacerých prínosných teoretických úsudkoch, postojoch a analýzach i dostatočne bohatý jazykový materiál, ktorým autorka ilustruje svoju rozpravu a ktorý nás zároveň upomína na ďalšie možnosti výskumu sledovaných a im podobných jazykových javov dodnes sa vyskytujúcich v slovenských nárečiach. Práca sa v podobe publikovanej monografie vhodne zaraďuje jednak do súboru doterajších autorkiných prác s nárečovou problematikou a jednak do kontextu slovenskej dialektologickej, resp. aj historickolingvistickej literatúry ostatných rokov.

Na základe uvedených skutočností možno vysloviť záver, že habilitačná práca V. Kováčovej splňa všetky požiadavky kladené na tento typ kvalifikačnej práce. Preto predkladanú habilitačnú prácu odporúčam na obhajobu a zároveň **navrhujem, aby bol PhDr. Viere Kováčovej, PhD., udelený v odbore 2.1.27 slovenský jazyk vedecko-pedagogický titul docent.**

V Nitre dňa 29. 1. 2016

Prof. PaedDr. Ľubomír Kralčák, PhD.